

Suomalaisen yhteiskunnan historia

Jouko Vahtola: Suomen historia jääkaudesta Euroopan unioniin. Otava 2003 Keuruu 2003. 496 sivua.

■ Ei ole tavallista, että asukasluvultaan niin pienen maan kuin Suomen historiasta ilmestyy lyhyen ajan sisällä yhden kirjoittajan laatimina peräti kaksi laajaa kokonaisteosta. Kaksi vuotta sitten ilmestyi Turun yliopiston emeritusprofessorin Pentti Virrankosken kaksiosainen ja yli tuhatsivuisen *Suomen historia*. Kulu-neena kesänä julkaisi Oulun yliopiston Suomen historian professori Jouko Vahtola oman 500-sivuisen *Suomen historian*. Molemmat ovat vastauksia vuosikymmenen jatkuneeseen eurooppalaisuuden ja globalisaation huumaan, ja niitä vahvistavat samaan aikaan ilmestyneet tai ilmestymässä olevat monien kirjoittajien voimin laaditut eri elämäntilanteiden (tieteen, kulttuurin ja maatalouden) tarinat.

Kansakunnan ja valtion historiaa voidaan tarkastella erilaisista näkökulmista ja erilaisin painotuksin. Niihin vaikuttavat historiankirjoituksen voimakas aikasidonnaisuus, tutkimustiedon lisääntyminen ja ajallisen perspektiivin piteneminen, minkä vuoksi ”jokaisen sukupolven on kirjoitettava historia uudelleen”. Edelleen niihin vaikuttavat kirjoittajan tutkimuksellinen suuntaus, hänen erikoisalansa ja tietysti hänen persoonallisuutensa. Nämä näkyvät myös mainituksissa Suomen historioissa. Virrankosken teos on vahvasti Suomen ja etenkin talonpoikaisen kansan historia. Hän käyttää tyylikeinona runoja, sananlaskuja ja kansanviisauksia, ottaa vahvasti kantaa ja elää muutenkin kuvaustensa mukana. Kirja on tarkoitettu suurelle yleisölle.

Vahtola puolestaan suuntaa teoksensa historian harrastajille ja etenkin opiskelijoille, siis oppikirjaksi, mikä näkyy niukkaeleisemmässä tyyliässä ja esitustavassa. Sinänsä kollegat Suomen historian professorit lähtivät liikkeelle toistensa hankkeista tietämättä. Kummallemkin on yhteistä yhteiskuntahistorian keskeisyys, jota valtiollis-poliittinen historia vain raamittaa. Vahtola näkee

Suomen historian voimaksi jatkuvuuden, ”johon muutos ja murros tuovat uutta voimaa ja vaikuttavaa lisää”. Takakansi lupaa uutta aikakausijakoa ja etenkin uutta näkemystä viime aikoina paljon esillä olleesta Suomen asutuksen synnystä. Keskityn seuraavassa lähinnä näihin kahteen Vahtolan teemaan.

Kun myös Virrankoski pyrki uusimaan aikakausijakoa, on hedelmällistä ottaa hänen historiansa vertailukohteeksi. Yhteiskuntahistoriallinen ote ja jatkuvuuden tähdentäminen ovat johtaneet Vahtolan historiallisen ajan jäsentämisessä suuriin jaksoihin, jotka eivät noudata tavanomaisia valtiollis-poliittisen historian taitekohtia. Virrankoskikin on pyrkinyt niistä irtautumaan, mutta hänen ja Vahtolan dispositiot eivät silti ole identtisiä. Virrankoski vetää ensimmäisessä pääluvussa todella pitkää linjaa maan asuttamisesta uuden ajan alkuun eli Kustaa Vaasan valtaan nousuun. Vahtola pyyttelee tässä vanhoilla ja erottaa esihistoriallisen ja historiallisen ajan, mutta vetää sitten keskiajan yli Kustaa Vaasan kauden aina vuoteen 1570 saakka. Kumpikaan ei käytä tämän jälkeen suurvaltakauden nimeä, vaan otsikoi isoonvi-

haan ulottuvan joko ”Kriisien aika” (Vahtola) tai ”Suurten rasitusten kaudeksi” (Virrankoski), jolloin pitkää sotien aikaa on katsottu niiden Suomelle aiheuttaneiden tuhoisien taloudellisten seurausten näkökulmasta.

Kummankin teoksen jäsenely on samankaltainen jatkosakin: talonpoikaisen yhteiskunnan aika vedetään 1720-luvulta 1860-luvulle. Virrankoski otsikoi sen ”Vanhan yhteiskunnan säilymiseksi”, Vahtola dynaamisemmin ”Nousun ajaksi”. ”Itsenäisen Suomen synnyksi” nimeämänsä pitkän jakson Vahtola ulottaa suoraan toiseen maailmansotaan, josta alkoi tie ”Hyvinvointiin ja uuteen Eurooppaan”. Virrankoski jakaa tämän uusimman ajan kolmeen kronologiseen lukuun, joissa itsenäistyminen ja toinen maailmansota ovat rajakohtina. Lisäksi hän käsittelee kulttuurihistoriaa erillisissä pääluvussa, kun Vahtola on integroinut elämän eri alueet henkinen kulttuuri mukaan lukien pitkiin periodilukuihin.

Pitkästä jaksosta vapauden ajan alusta 1800-luvun puoliväliin seuraa kummassakin *Suomen historiassa* vuosien 1808–09 valtiollisen murroksen jääminen sivuosaan aikakausia erottavana taitekohtana, mitä minä puolestani en voi pitää hyväksyttävänä ratkaisuna. Suomi siirtyi 1809 uuden emämaan yhteyteen ja sai itsehallinnollisen valtion aseman omine hallituksineen. Se sai Vanhan Suomen ja Lapin liitosten jälkeen sen Suomi-neidon muodon, jonka me tunnemme Suomena, ja välittömästi alkoi voimakas suomalaisen identiteetin etsiminen ja löytäminen.

Vaikka pellon- ja karjanhoidossa ei muutoksia tapahtunutkaan, ja kirkossa käytiin kuten ennenkin, ei mielestäni vuosien 1808–09 murrosta voi mitenkään siirtää pelkäksi alaluvuksi kansakunnan historiassa. Itse asiassa juuri tästä ajankohdasta alkoi kehitys kohti itsenäisyyttä. Se vaan sai uutta ja voimakasta sisältöä 1860-luvulta lähtien. Sama huomautus koskee Vahtolan esitystä myös jatkossa, jossa Suomen itsenäistymisprosessi jää vuodet 1860–1944 kattavan pääluvun alaluvuiksi. Miksi Vahtola kelpuuttaa vuoden 1944 aikakausien jakokohdaksi, mutta ei vuosia 1809 ja 1917? Kun kysymyksessä ei ole esimerkiksi Suomen taloushistoria, vaan oppikirjaksi tarkoitettu isänmaan historian kokonaisuus, Suomen oman historian valtiolliset murroskohdat eivät voi olla toisarvoisia.

Entä millainen on Vahtolan lupaama uusi asutuskuva? Hän lähtee geenitutkimuksesta ja katsoo jääkauden väistyttyä silloiseen Suomeen tulleen sekä suomalaisten että saamelaisen esi-isiä. Jäämeren tuolloiselle rannalle noin 9300 vuotta eKr Euroopan mantereen länsiosista levinnyt Komsan kulttuuri saattoi kokonaan olla esisaamelasta. Muuten saamelainen kantaväestö tuli idempää kuin esisuomalaiset. Luoteis-Venäjällä ja Baltiassa olleen Kundan kulttuurin ja Keski-Venäjän ja Puolan Swidry-kulttuurin väestön Vahtola otaksuu suomalaisten esi-isiksi ja suomalaisugrilaista kieltä puhuneiksi. Geeniperimältään nämä myös olivat lähempänä eurooppalaisia kuin saamelaiset. Pitkinä Suomusjärven kulttuurin vuo-

sisatoina (8000–5300 eKr) esisaamelaiset ja esisuomalaiset metsästäjät ja kalastajat sulautuivat Vahtolan tulkinnan mukaan vahvasti saamelaiseksi väeksi.

Kampakeraamisena aikana (5300–3600 eKr) hän olettaa etelästä tulleen europidista väkeä, ja sitä oli joka tapauksessa vuosina 3200–2300 eKr Baltiasta tullut maatalouskulttuurin tuntenut vasarakirveskansa. Viimeksi mainittujen on perinteisesti katsottu olleen balttilaisia, mutta Vahtola esittää uuden tulkinnan, jonka mukaan he tai ainakin osan heistä saattoikin olla kantasuomea puhuneita, vaikka ehkä silti rodullisesti Suomen entisistä asukkaita eroavia. Muuttajien mukana tuli tunnetusti suomen kieleen balttilaisia ja indoeurooppalaisia maatalouteen liittyviä lainasanoja kaskesta härkään, mutta on tietysti mahdollista, että vasarakirveskansan oma kieli ei olisi ollutkaan varhaisbaltti vaan että he olisivat vain omaksuneet runsaasti lainasanoja omaan suomalaisugrilaiseen puheeseensa Baltiassa asuessaan. Itse asiassa vasarakirveskansa ei siis olisi tuonut siinä määrin uutta verenperintöä kuin on otaksuttu vaan lähinnä uutta kulttuuria.

Uusi ja vanha kulttuuri sulautuivat Länsi-Suomessa Kiukaisten kulttuuriksi, mikä merkitsi asutuksen jakaantumista entistä selvemmin rannikon ja sisämaan väeksi. Asutushistorian eksperttinä Vahtola tarkastelee ansiokkaasti näiden väestöryhmien muotoutumista ja rakennetta vuosisatojen saatossa ja tähdentää sitä merkitystä, mikä sitten pronssi- ja rautakausina etelästä ja lännestä

tulleella siirtolaisuudella on ollut maan lounaisosien asu- tukselle. Hän myös palaa vanhoihin teorioihin Virosta 2000 vuotta sitten tulleen muuton mahdollisuuksista. Rannikkolaiset alkoivat kutsua sisämaan suomalais-saamelaisia lappalaisiksi syrjäistä seutua merkitsevän sanan mukaan, kun taas he itse saivat suomalaisen nimen, jonka takana Vahtolan selityksen mukaan on puheenpartta tarkoittava saamen ”suopman” -sana. Saamelaisista käytettiin sitten suomenkielessä lappalaisten nimeä aina meidän aikaamme saakka.

Rannikoiden asutus erosi siis entisestään sekä rodullisesti että kielellisesti sisämaalaisista, joissa saamelaisuus puolestaan vahvistui, kunnes 300-luvulta alkoi rannikolta tapahtua muuttoliikettä Kokemäenjokea pitkin Satakunnan sisämaahan ja Hämeeseen, myöhemmin vieläkin idemmäksi. 800-luvulla läntinen uudisasutus saavutti Laatokan. Näin oli tultu lappalaisten reviereille ja uusi sisämaan väestö sai erotukseksi entisistä hämäläisten nimen, mikä tunnetusti on samaa juurta saame-nimen kanssa. Vahtolan mukaan vain osa lappalaisista vetäytyi aikaa myöten pohjoista kohti enemmistön sulautuessa suomalaiseen. Vanhempaa lappalaisten siirtymisteoriaa muuten tuki, kuten Janne Vilkuna on huomauttanut, Amerikasta saatu Lännen valtauksen myytti.

Vahtola kritisoi kansainvaellus- ja merovingiajan nimiä ja ehdottaa jaksoa 500-luvulta 800-luvulle kutsuttavaksi Euran ajaksi, koska se oli vaurastumisen ja rikkaiden hautalöytöjen aikaa Eura ja Köyliö kes-

kipisteinä. Ehdotus on kannatettava, ja arkeologit kyllä voisivat mielikuvituksettomille nimityksille esi-, vanhempi- ja nuorempi rautakausi kehittää joihinkin tärkeisiin kulttuuri- paikkoihin viittaavat nimet Suomensjärven ja Kiukaisten kulttuurien malliin.

Ei vain esihistorian vuosituhansina, vaan läpi koko teoksensa Vahtola ottaa huomioon enemmän kuin yleensä on tehty ilmaston muutokset, joista kehittyneillä tutkimusmenetelmillä – puun vuosilustoihin perustuva dendrokronologia on uusimpia – on saatavissa entistä tarkempia tietoja. Kun esihistoriallisena ja koko agraarisen yhteiskunnan aikana elettiin lähellä luontoa, sääolot ovat suhteellisesti paljon tärkeämpiä selitystekijöitä kuin tänä päivänä. Epäedullisilla ilmastomuutoksilla Vahtola selittää Pohjanmaan rautakautisen asutuksen häviämisen, lämpimillä säillä myöhäiskeskiajan kulttuurisestikin suotuisaa kautta. Sotainen ”Kriisien aika” taas käy yksiin 1500-luvulla alkaneen pikkujääkauden kanssa, joka vaikeutti elämää monine katovuosineen. Toisaalta elämme edelleen luonnon armoilla: kuluneen kesän 2003 ankara helleaalto koko Euroopassa vaikutti mm. Ranskassa kuolleisuuden nousuun.

Historiantutkimuksen klassisen tulkintakohteen nuijasodan Vahtola tulkitsee johtuneeksi sekä elinolojen kaikinpuolisesta heikkenemisestä että Kaarle herttuan yllytyksestä. Hän näkee siinä luokkasodan piirteitä, mutta myös talonpoikien pyrkimyksiä vapautua uudenaikaisen kansallisvaltion tuomista sidoksista. Tul-

kinta on lähellä Heikki Ylikankaan näkemyksiä. Suomalaisen yhteiskunnan vahvana puoleena sotienkin rasittamina kaukana Vahtola näkee korkean syntyvyyden. Miehiä menehtyi taisteluissa ja ennen kaikkea armeijoita ahdistaviin tauteihin. Kun ulkopuolelta ei muuttoliikettä ollut, pikemminkin muutettiin Suomesta Ruotsin metsiin, väestön kasvu oli oman lisääntymisen varassa. Vasta parempien aikojen myötä 1700-luvulla väkiluku alkoi taas kasvaa.

Valtiollis-poliittinen historia saa Vahtolan teoksessa enemmän sijaa vasta Suomen itenäistyttyä. Toki Suomesta tällöin tuli suvereeni toimija myös ulkopoliittikan alueella. Vahtola esiintyy puolueettomana tarkkailijana ja kuvaajana. Vaihtoehtoja ja erilaisia kilpailuvia tulkintoja hän ei juuri esitä eikä pohdi. Talvi- ja jatkosotien aikaista Suomen johdon politiikkaa hän pitää ainoana oikeana. Presidentti Ryti saa arviokseen ”luja ja määrätietoinen” – yleensä Vahtola ei henkilöitä liialti luonnehdi.

Esityksen painopisteen ollessa yhteiskunnallisessa kehityksessä Suomen ulkomaansuhteet eivät saa ainakaan liian laajaa tilaa myöskään 1900-luvun jälkipuoliskon osalta. Ulkopoliittikkaamme Vahtola pitää ylimalkaan onnistuneena. Sitä ei kuitenkaan olisi saanut käyttää sisäpolitiikan aseena siten kuin tehtiin.

Teoksensa loppuosassa Vahtola kertoo moninaisesti kuvataiteista, arkkitehtuurista, kirjallisuudesta ja musiikista, mutta tekee tieteen ja tutkimuksen kohdalla näistä poikkeavan ratkaisun. Hän tyytyy

nimittäin viittamaan johdolla-
ni tehtyyn *Suomen tieteen his-
toriaan*. Laajat ja uudet histo-
riat on Suomen musiikin ja tai-
teenkin historiasta, mutta luki-
jaa ei ohjata niiden ääreen ja
jätetä tavallaan tyhjä paikka
historiateokseen. Onkohan te-
kijä joutunut tai kustantaja
pannut hänet supistamaan esi-
tystään ja hän on löytänyt tie-
teen kohdalla näppärän ratkai-
sun poistamalla kaiken?

Vahtolan *Suomen historia*
on asiallisesti kirjoitettu, se on
hyvää proosaa. Tekijä pysytte-
lee suurissa linjoissa ja välttää
liikoja yksityiskohtia. Teoksen
kuvitus on monipuolista ja si-
sältää myös värikuva-aukea-
mia. Esityksen suuri vahvuus
on asutus- ja väestöhistorias-
sa sekä yhteiskunnallisten, so-
siaalisten ja taloudellisten olo-
jen kuvauksessa. Kutsuisinkin
Vahtolan teosta nimenomaan
ja sellaisena ansiokkaaksi *suo-
malaisen yhteiskunnan histo-
riaksi*.

Päiviö Tommila